

انساب الطالبین

چشم‌اندازی تازه در محصولات تاریخی نور



سید علی آقایی*

aaghaei@noornet.net

درآمد

علم انساب، از شاخص‌ترین شعبه‌های تاریخ‌نگاری در میان مسلمانان بوده است. گرچه دین مبین اسلام هرگونه تفاخر و تکاثر بی‌منا را نفی نموده و از پرداختن به آنها نهی کرده (۱)، اما مسلمانان را از دانش انساب و حفظ آن منع ننموده است؛ توجه ویژه اسلام به خانواده و تأکید بر حفظ مرتبت و شأن آن، قانون ارث و فروع آن، ضرورت شناخت نسب را بیشتر کرد. نظام ازدواج، ممنوعیت ازدواج با محارم، تشریح خمس و موارد مصرف آن، منع خاندان پیامبر (ص) از مصرف صدقات واجب، دوستی و ولایت اهل‌بیت پیامبر (ص) و احترام به ذریه ایشان و بسیاری دیگر از مسائل، وابسته به دانش نسب می‌باشد. (۲)

در طول تاریخ اسلام، علما، اندیشمندان و بزرگان دین با قبول منصب «نقابت» و یا با تدوین و تالیف کتاب‌های انساب، در حفظ و حراست از نسب نیاکان پیامبر و ذریه‌هاش همت گماشته و آن را برای امت اسلامی به یادگار گذاشته‌اند. از این‌رو، گروه تاریخ مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی با توجه به نبود وجود نرم‌افزاری مشابه در مورد این شاخه پُراهمیت و کاربردی تاریخ‌نگاری مسلمانان و ترویج علوم اسلامی و خدمت‌رسانی به پژوهشگران در این شاخه از دانش، تصمیم به تولید نرم‌افزاری در این موضوع با قابلیت‌های پژوهشی با محوریت ذریه نبی مکرم اسلام (ص) گرفت.

معرفی انساب الطالبین (اولاد حضرت ابوطالب (ع)) با استخراج نسب ذریه پیامبر اکرم (ص) از کتاب‌های مربوط و نمایش آن به صورت درختی (شجره‌نامه)، اتصال درختواره به متون و هماهنگ‌سازی اعلام آن، به اضافه قابلیت‌های پژوهشی، از اهداف این طرح می‌باشد.

روند انجام کار

برای به ثمر نشستن این پروژه در معاونت پژوهش مرکز، در طی

جلساتی تصمیم بر این شد که ضمن جمع‌آوری کتاب‌ها و منابع اصلی دانش انساب با استخراج نسب خاندان گرامی پیامبر اسلام (ص) از این منابع، به معرفی انساب الطالبین به همراه ارائه و نمایش بصری مشجرات و اتصال آن با متون مربوطه از قرن اول هجری قمری تا قرن دوازدهم اقدام شود و پس از پژوهش در این موضوع، به جهت تمییز مشترکات و توحید اختلافات و هماهنگ‌سازی اعلام آن، در قالب فرمت‌های تخصصی سامان یابد.

اهداف و ضرورت

۱. به لحاظ اعتقادی: شناخت نسب اولاد طاهرین و ذریه حضرت ختمی مرتبت (ص) و حضرت علی بن ابی‌طالب (ع)، از جمله اموری است که بر طبق آیه شریفه «قل لا أسألكم علیه أجراً إلاّ المودة فی القربی» (۳)، بر هر فرد مسلمان به‌نوعی لازم است؛ چراکه خداوند متعال اجر تبلیغ و رسالت نبی مکرم خود را تنها در دوستی و محبت این خاندان قرار داده و این امر، جز با شناخت انساب آنان میسر نیست.
۲. به لحاظ فقهی: در شریعت اسلام احکام ویژه‌ای چون حرمت صدقه و وجوب خمس بر آنها قرار داده شده که عمل به آن، تنها با شناخت و آگاهی از احوال ایشان میسر می‌باشد.
۳. به لحاظ علمی و پژوهشی: با توجه به نقش بسیار پررنگ اهل‌بیت پیامبر (ص) و اولاد و وابستگان آن حضرات در طول تاریخ اسلام در پیدایش و گسترش جریان‌های مختلف فکری، فرهنگی و سیاسی در میان مسلمانان که بخشی از آن به جهت ارتباط نسبی آنان با پیامبر (ص) بوده است، بنابراین، شناخت روابط نسبی و حتی نسبی آنها با یکدیگر و نیز سایر مردم، به‌ویژه بزرگان جریان‌های فکری و سیاسی، از اهمیت بسیاری برخوردار است.
۴. به لحاظ عمومی و اجتماعی: شناخت انساب الطالبین، به‌خصوص برای سادات عظام، به جهت جایگاه اجتماعی خاص

* کارشناس ارشد تاریخ اسلام و پژوهشگر مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.



نرم افزار «انساب الطالبیین» در مرحله تحلیل و طراحی

۳. فهرست اعلام: نمایش نام‌های موجود در درختواره جامع به شکل فهرستی و نمایش نام‌ها در قالب‌های نموداری و آماری؛
 ۴. جست‌وجو: جست‌وجوی کامل در کتابخانه و نیز شجره‌ها، شامل: نام‌ها، سرشاخه‌ها و همچنین جست‌وجوی ترکیبی (ابتداء، انتها و قسمتی از یک شجره)؛
 ۵. اتصال نام‌ها و سرشاخه‌ها به متن کتاب‌ها؛
 ۶. قابلیت انتقال شجره‌ها به Word.
 ۷. پیوند نام‌ها و سرشاخه‌ها به پایگاه‌های مرتبط مرکز نور، مانند: نورمگز، نورلایب، جامع تاریخ، قاموس، نورحدیث و...؛
 ۸. قابلیت شجره‌سازی برای کاربران و اصلاح و ویرایش آن.
- به امید آنکه این کوشش شایسته از ناحیه پژوهشگران مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، به خصوص گروه تاریخ، مورد رضای خداوند متعال و اهل بیت رسول الله الأعظم (ص) قرار گیرد و خدمتی جدید به عموم محققان و علاقه‌مندان به علوم اسلامی و انسانی به شمار رود. ■

پی‌نوشت‌ها:

۱. تکاثر، آیه ۲.
۲. بهمن زینلی، «نقش شیعیان در انساب‌نگاری سده هشتم هجری»، فصلنامه تاریخ اسلام، بهار ۱۳۹۷، ش ۷۳، ص ۱۷۲.
۳. شوری، آیه ۲۳.
۴. منظور از فرمت در اصطلاح، قرار دادن یکسری از علائم قراردادی برای تمایز و یا مشخص کردن: اسامی، اماکن، اصطلاحات علمی، آیات، احادیث، اشعار و... از دیگر کلمات، جهت قابل فهم کردن آنها برای پردازش‌های رایانه‌ای است.

آنان در جوامع اسلامی، خاصه شیعی، همواره مهم تلقی می‌شده است و منشأ خیرات و برکات بسیاری، به‌ویژه در حفظ فرهنگ و آداب و رسوم پسندیده اسلامی و شیعی بوده است.

مراحل پیشرفت پروژه

۱. کار پروژه انساب، در سال‌های گذشته با زدن فرمت تخصصی (۴) برای چهار کتاب: «عمدة الطالب، الفخری، المجدی و جمهرة» در معاونت پژوهشی مرکز کامپیوتری علوم اسلامی آغاز شد و پس از مدتی وقفه، ۱۳ عنوان کتاب دیگر از منابع اصلی دانش انساب، به این مجموعه اضافه گردید و به طور تخصصی فرمت زده شد.
 ۲. پس از اینکه کتاب‌ها فرمت تخصصی خوردند، طبق اطلاعات تهیه‌شده، درختواره‌ای از انساب افراد به‌واسطه ابزار «Tree creator» (بدون اتصال به متن) ساخته شد.
 ۳. پس از ساخت نمونه اولیه شجره انساب، ضمن رفع معایب ابتدایی طرح، قرار شد این پروژه، در قالب «بازار درختواره» انجام شود؛ بدین شکل که شجره استخراجی از کتاب «المعقبون»، به‌عنوان درخت جامع و معیار انتخاب شد و بنا بر این شد که سایر متون، به این درخت مرتبط شود و به صورت هم‌زمان، کار توحید (یکسان‌سازی) شجره نیز انجام شود.
 ۴. پس از مبنا و معیار قرار گرفتن شجره استخراجی از کتاب «المعقبون»، به تدریج ۱۶ عنوان دیگر از منابع اصلی انساب، شجره سادات از این کتب استخراج گردید و با شجره استخراجی از کتاب «المعقبون» تطبیق داده شد و برای این کار، از منابعی همچون: «سراج الأنساب»، «عمدة الطالب الصغری»، «الشجرة الطیبة» و... استفاده شد.
- هم‌اکنون منابع و شجره این نرم‌افزار آماده شده است و این‌شاءالله پس از بازبینی نهایی، در نوبت تولید قرار خواهد گرفت.

قسمت‌های اصلی برنامه

- برای این نرم‌افزار، در مرحله «تحلیل و طراحی»، بخش‌های ذیل در نظر گرفته شده است:
۱. کتابخانه: عرضه ۱۲۵ عنوان کتاب در موضوع دانش انساب؛
 ۲. تبارنامه: شجره جامع سادات استخراج‌شده از ۱۷ عنوان کتاب با محوریت کتاب «المعقبون»، با قابلیت نمایش به‌صورت عمودی و افقی؛